

ПОЛІТИЧНІ ТА ВІЙСЬКОВІ АСПЕКТИ ЗАЛУЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ СТОРОНИ ДО ВЕДЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ КРАЇНАМИ ТРОЇСТОГО СОЮЗУ НА ПОЧАТКУ ТА ПРОТЯГОМ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Розглядається роль військового легіону УСС та провідних політичних сил Української держави у визначенні стратегій ведення військових дій країнами Троїстого Союзу протягом Першої світової війни. Аналізується діяльність українських січових стрільців у лавах австро-угорської армії у процесі реалізації австро-угорської стратегії ведення військових дій.

Ключові слова: Українські січові стрільці, Перша світова війна, Троїстий Союз, Німеччина, Австро-Угорщина.

Рассматриваются роль Украинских сечовых стрелцов (УСС) и политических сил Украины в процессе реализации стратегий военных действий стран Троистого Союза. Анализируются деятельность военного легиона УСС в составе австро-венгерской армии в контексте реализации австро-венгерской стратегии военных действий.

Ключевые слова: Украинские сечовые стрелцы, Первая мировая война, Троиственный Союз, Германия, Австро-Венгрия.

This article analyses the role of Ukrainian military and political forces' involvement in the process of the choice of warfare strategy by Triple Union countries. Namely, it describes the activities of Ukrainian military legion in the Austrian army by realizing of the Austrian-Hungarian strategy of warfare in the First World War.

Key words: Ukrainian Sich Rifleman, the First World War, Triple Union, Germany, Austria-Hungary.

Період Першої світової війни та політика провідних європейських держав по відношенню до української державності періоду Першої світової війни залишається делікатним питанням і щодо сучасного етапу формування стосунків Україна – ЄС. Зокрема, один із пунктів Асоційованого договору Україна – ЄС присвячений співпраці Європейського Союзу з Україною у сфері культурно-історичного обміну науковими здобутками, ліквідації стереотипного мислення в обох сторін по відношенню один до одного і виробленню нової співпраці з врахуванням минулого і постійного руху в майбутнє.

Особливим аспектом актуальності обраної теми є прагнення подолати історичну міфологію, політизовані демагогічні висновки попередніх дослідників, які не об'єктивно визначали місце українського народу та його політичної еліти у політиці провідних європейських країн періоду початку та по завершенні Першої світової війни. Адже сторінки суспільно-політичного розвитку

часто були написані у руслі не завжди коректного чи неповного фахового опрацювання наявної джерельної бази, приховуванням одних фактів та висвітленням неіснуючих.

Загалом, у політиці європейських держав стосовно України напередодні Першої світової війни та її взаємовідносинам з владною верхівкою цих держав можна виділити наступні основні групи джерел досліджень: це архівні джерела [1,9.11.12]; праці вітчизняних науковців [2-7] та праці іноземних дослідників [8; 10].

Метою статті є висвітлення основних стратегій ведення війни провідними європейськими державами Троїстого Союзу протягом Першої світової війни та роль легіону Українських січових стрільців та провідних політичних сил України в реалізації цих стратегій. У процесі аналізу вирішувалися такі завдання: виявлення та аналіз політичних передумов, котрі зумовили формування ставлення європейських держав (Німеччини, Австро-Угорщини) до України напередодні війни;

дослідження особливостей створення та функціонування легіону Українських січових стрільців.

На початку Першої світової війни німецькі та австро-угорські політичні кола передбачали швидку перемогу над Францією та зосередження військових дій на Східному фронті проти Росії. Проте, такий план дій передбачав чітке розподілення обов'язків між країнами Троїстого Союзу. Однак, між Німеччиною та Австро-Угорщиною часто виникали суперечки, зокрема стосовно ролі України в цій стратегії дій.

Ідея залучення національного руху українців до активних дій проти царської Росії зародилася у австро-угорських політичних колах, так як західноукраїнські землі були на той час частиною Австро-Угорської імперії, то вони вже на початку війни звернулися до українців з проханням підтримати Троїстий Союз у їхньому наступі проти сил Росії на Сході [3, с. 56].

Австрійська влада розпочала залучати українське населення для протидії Росії ще задовго до початку військових дій. Наприклад, австрійська влада погодилася з вимогами меморандуму Українського товариства щодо проведення виборчої реформи в Галичині, що забезпечило офіційне оголошення про підтримку лідерів національних партій Галичини в разі збройного конфлікту між Австро-Угорщиною та Росією [9, с. 149]. Згодом розпочалася загальна мобілізація на території монархії, яка мала своє місце і в Галичині, де було створено Українське стрілецьке товариство та Український січовий союз.

Створення першої української бойової формації ініціювала єдина українська політична сила на території Австро-Угорської імперії – Головна Українська Рада (ГУР). Остання з ініціативи та при співучасті стрілецької Секції Українського Січового Союзу, львівських організацій Січових Стрільців та Сокола-Батька у Львові на своєму першому засіданні вирішила зорганізувати корпус воєнних добровольців під назвою: «Українські Січові Стрільці» (УСС). Дотеперішні головні управи стрілецьких і руханкових організацій об'єдналися в окремий орган «Українську Боеву Управу» при ГУР, яка стала верховною владою над Українськими Січовими Стрільцями та перебрала в свої руки всю ініціативу та відповідальність за УСС [12, с. 129]. 6 серпня 1914 р. у львівській газеті «Діло» з'явилося звернення Головної Української Ради «до всього українського народу», в якому проголошувалась необхідність утворювати полки українських добровольців під назвою Українські січові стрільці [6].

Організація поділялась на два напрямки: УСС-I – студенти і УСС-II – робітничі та селянська молодь. Всього існувало 96 організацій. З самого початку в товаристві не було ідейної однотайності, а проявилися дві течії щодо шляху розвитку стрільців: самостійницько-державницька та австрійсько-австрофільська ідея: українські національні інтереси мали йти у фарватері австрійських [2, с. 67].

Проте, стримуючим чинником у відносинах Австро-Угорщини та України була позиція поляків, у співпраці з якими австрійці теж були зацікавлені та йшли їм на численні поступки за рахунок українських інтересів. У цьому питанні австрійці припустилися чисельних прорахунків, що стало кроком назад у напрямку наближення українського вектору підтримки на користь Австро-Угорської імперії. На початку 1914 року домовленості були досягнуті, проте вони передбачали значні поступки з боку українців. Обіцянки стосовно сприяння розвитку української шкільної системи, призначення українців на впливові посади в регіоні та виборчої реформи не були виконані у зазначеному в «примиренні» обсязі.

У зв'язку з цим українці звернули свої погляди до німецького керівництва. Німецьке керівництво звернуло свої погляди до України лише після початку ведення військових дій. Німецька політика щодо Східної Європи, зокрема України, формувалася в трьох центрах, які істотно впливали на дії німецького уряду. Пангерманська ліга і Партія батьківщини ставили на меті розбити Російську імперію і відсунути її кордони далеко на схід. Український рух брався ними до уваги як чинник, що послабить Росію. Існування незалежної України розглядалося виключно в межах стратегії німецької експансії на Схід. У своїх планах пангерманісти передбачали німецьку колонізацію Галичини і Чорноморського узбережжя. Друга – журналістсько-академічна група виступала за незалежнення неросійських народів Російської імперії. Україна потенційно розглядалася головним форпостом у Східній Європі проти експансії Росії на Захід. Нарешті, третя група розвивала політичний напрям Бісмарка на утримання з Росією добросусідських відносин і виходила з того, що Росія залишиться неподільною державою. Також, Німеччина виявилася єдиною з держав, які воювали на Сході, що утрималася від надання переваги полякам і виявила прагматичний інтерес до української проблеми. Німецький посол у Відні взяв реалізацію плану сприяння українському повстанню під постійний контроль. Першим кроком до налагодження стосунків з урядом Німеччини стало передання йому офіційних документів українського уряду.

Це викликало хвилю занепокоєння у австро-угорських колах, експерти з українського питання у провладних колах монархії наголошували на необхідності термінових поступок українцям, перш за все, у сфері самовизначення українського народу. Свідченням стурбованості ситуацією в Галичині та Буковині виступали численні меморандуми австрійського керівництва. У меморандумі «Значення української проблеми Галичини для зовнішньої політики загалом» австро-угорський консул у Варшаві барон Леопольд фон Адріан наголошував на тому, що український народ займає перше місце за значенням для австрійської зовнішньої політики і що від ставлення до нього залежить водночас майбутній перебіг історії

Австро-Угорщини. У листопаді 1914 р. австрійський міністр закордонних справ Берхтольд зазначав, що «наша головна мета в цій війні полягає у довготривалому ослабленні Росії і тому, на випадок нашої перемоги, ми приступимо до створення незалежної від Росії Української держави» [1]. Розрахунок на відокремлення України від Росії переважав у австрійській політиці, починаючи з перших днів світової війни. У той же час існувало розуміння того, що майбутня Українська держава повинна бути справді незалежною і не керуватися з Відня, бо ж монархія не витримає прирощення до неї 30 мільйонів нових українців. Зокрема, існувала ідея перетворення Східної Галичини в центр загальноукраїнських культурницьких прагнень. Деталізуючи стратегічні наміри Відня, австрійський консул у Львові Урбас зазначав, що не в інтересах Австро-Угорщини, щоб у результаті нової післявоєнної ситуації й так вже занадто довгий кордон з Росією ще більше подовжився. Після зайняття Польщі Відень отримав би більшу частину російсько-німецького кордону, внаслідок цього зона протиборства Росії з Австро-Угорщиною зросте, а з Німеччиною – зменшиться. Спосіб уникнення такої ситуації залежатиме, звичайно, від розвитку війни.

Для реалізації вищезазначених цілей Німеччина та Австро-Угорщина почали створювали агентури в Україні для вивчення її економічного потенціалу і політичних течій, організації таємної роботи, проведення широкомасштабних пропагандистських акцій та навернення на свій бік українського населення [4, с. 26].

Спеціальні служби Австрії та Німеччини мали широкі можливості щодо ведення розвідки в Україні. Ще напередодні і в період Першої світової війни вони створили в Наддніпрянській Україні потужні агентурні мережі. Після її окупації, австро-німецькі спецслужби здобули можливість користуватися і послугами численної німецької колонії в Україні. Наприклад, значна кількість німецьких колоністів проживала в районі міста Дубно, у Волинській губернії загалом і на Поділлі [3, с. 126].

Великим був і апарат розвідки австро-німецьких військових з'єднань. На території УНР дислокувалося 6 німецьких армійських корпусів (17 піхотних і 2 кавалерійських дивізії, 2 кавалерійські бригади) та три австрійських корпуси (5 піхотних і 4 кавалерійських дивізії). Як відомо, всі корпусні та дивізійні ланки мали спеціальні підрозділи (відділення) розвідки, отже, на оперативно-тактичному рівні діяло щонайменше 37 розвідувальних осередків [7, с. 91]. У Києві та Одесі діяли австрійські розвідувальні пункти. Крім того, до штабу німецького військового контингенту були відряджені офіцери відділу III-Б штабу Верховного головнокомандування німецької армії. Ці офіцери-розвідники здійснювали керівництво всіма видами розвідувальної роботи штабів з'єднань, а отриману інформацію доповідали начальнику штабу військового контингенту і

безпосередньо начальнику відділу III-Б головного штабу.

Хоча Україна також направила свої дипломатичні представництва до Австро-Угорщини та Німеччини, однак рівноправний обмін інформацією між спецслужбами України та розвідувальними органами перших був відсутній. Як зазначав у своїй доповіді начальник розвідувального відділу полковник Колосовський, «відділ надсилає німцям і австрійцям всі одержані відомості, а від них ніяких відомостей не одержує», хоча розвідка Генштабу УНР була зацікавлена в отриманні від відповідних органів австро-німецьких військ інформації про збройні сили радянської Росії. Незважаючи на неодноразові спроби керівників Генштабу і військової розвідки УНР налагодити взаємовигідне співробітництво з розвідками Австрії і Німеччини, ця мета так і не була досягнута. Особливо важко було підтримувати контакти з австрійською розвідкою, оскільки її представник в Україні майор Флейшман з недовірою ставився до української розвідки і не бажав ділитися з нею надбаними відомостями [9, с. 328].

Німецькі та австро-угорські політичні кола, у свою чергу, розробляли плани щодо майбутнього розподілу територій, які союзники планували окупувати. Австрійці планувала поділити територію своєї держави на німецько-богемський та польсько-український земельні блоки, у межах останнього Україні передбачалося надання статусу автономії [5, с. 78]. Німці ж передбачали три варіанти статусу української держави після окупації: України під німецьким протекторатом, України під спільним протекторатом Німеччини та Австро-Угорщини та України в персональній унії з Румунією. Однак, спільним для обох союзників було небажання приєднувати всі окуповані українські території до монархії та виключення факту визнання незалежності української держави [10, с. 16]. Згодом імператори Австро-Угорщини та Німеччини склали спільний маніфест до українського народу, що містив наступні положення: українському народові на всі території від Сяну до Дону гарантуватиметься «повна політична свобода»; буде забезпечено повну свободу і захист православної віри, самостійність православної церкви, відновлено храми; державні землі та землі усіх ворогів трудового народу будуть рівно розподілені між селянами на вічне володіння; українському дворянству гарантуватимуться усі права та привілеї; буде надано гарантії того, що поляки і євреї на українських землях не матимуть привілейованого становища; українській мові назавжди будуть забезпечені всі права у школі, церкві, вищій школі та університетах [9].

Слід наголосити на існуванні негативних сторін перебування України під протекторатом блоку Центральних держав. Таким чином, проти протекторату Австро-Угорщини над Україною, за одночасної окупації Польщі, свідчить таке: 1) зона суперечностей з Росією залишиться такою ж значною; 2) зона суперечностей з Румунією може

подвоїтися: у разі зайняття Бессарабії Румунією вона стане сусідкою Австро-Угорщини на сході; 3) військові завдання перевищують можливості країни; 4) дуже важко, майже неможливо, водночас провадити польську та українську політики; встановлення кордону між Польщею та Україною становитиме для Австро-Угорщини нескінченну проблему [11].

Однак без протекторату неросійської сили незалежна Україна не в змозі протистояти Росії або мала б тенденцію перетворитися на радикально-соціалістичну республіку, що навряд чи було б приемним сусідством для Відня, – твердить Урбас. Україна з отримавшим внаслідок мирного договору автономією була б фікцією за умов російського панування; Росія знову зросійщувала б її або розв'язала б нову війну. Залишаються лише такі можливості: а) Україна під протекторатом Німеччини; б) Україна під спільним протекторатом Австро-Угорщини та Німеччини; в) персональна унія України з Румунією.

Україна під протекторатом Німеччини мала б ту перевагу, що німецько-російський кордон, а також німецько-російські суперечності залишалися існувати в значному обсязі, що соціалістичні тенденції українців потрапляли б під сильний військовий тиск і що німецька торгівля отримувала б широкий і зручний шлях через Чорне море до Азії, внаслідок чого встановлювався б лад на Балканах.

Прийнятною була б персональна унія України з Румунією. Внаслідок цього припинялася б експансія Румунії на схід, руйнувався б питомо національний характер цієї держави, вона отримувала б довготривалі суперечності з Росією.

Найменш бажаним уважався б спільний протекторат Австро-Угорщини та Німеччини над Україною, проте, як останній вихід, він також прийнятний – у тому разі, якщо Австрія створює цивільну адміністрацію на Україні, а Німеччина бере на себе створення армії. Загалом, резюмує Урбас, слід схилитися на німецький протекторат над Україною, підкреслюючи, що Австро-Угорщина на подібний протекторат за одночасної окупації Польщі неспроможна з політичних і військових причин і що в іншому разі Україна – без допомоги неросійської сили – неможлива [8, с. 24]. У разі відмови Німеччини можна пропонувати персональну унію з Румунією.

Отже, загалом можна наголосити на тому, що зацікавленість країн Троїстого Союзу в українських військових та політичних силах на початку та протягом Першої світової війни була пов'язана як з великими сподіваннями, так і з великим ризиком. Проте, значні поразки німців та австрійців відповідно на обох фронтах воєнних дій змусили керівництва обох держав переглянути роль українського фактора в подальших діях союзників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Додаток до звіту консула Гайнце від 6 серпня 1914 р. // Politisches Archiv des Auswartigen Amtes Berlin. – Bestand Osterreich. – Band R 20950. – В. I. 1. – S. 24–25.
2. Лазарович М. Українські січові стрільці. Національно-політична та культурно-просвітницька діяльність / В. Лазарович. – Тернопіль : Економічна думка, 2000. – 180 с.
3. Мірчук П. Українська державність 1917-1922 / П. Мірчук. – Філадельфія, 1967. – 400 с.
4. Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття / І. Нагаєвський. – К. : Український письменник, 1993. – 413 с.
5. Попик С. Українці у Австрії 1914-1918. Австрійська політика в українському питанні періоду Великої війни / С. Попик. – Київ-Чернівці, 1999. – 236 с.
6. Ріпецький С. Українське січове стрілецьтво: визвольна ідея і збройний чин [Електронний ресурс] / С. Ріпецький. – Нью-Йорк : Видавництво «Червона Калина», 1956. – Режим доступу : <http://exlibris.org.ua/uss/index.html>
7. Сідак В. Національні спецслужби в період української революції 1917–1921 рр. (нові сторінки історії) / В. Сідак. – К. : Видавничий дім «Альтернативи», 1998. – 241 с.
8. Beyer H. Die Mittelmächte und die Ukraine / H. Beyer. – München, 1956. – 58 s.
9. Hornykiewicz T. (Hrsg.) Ereignisse in der Ukraine 1914 – 1922. Deren Bedeutung und historische Hintergründe. Bd. 1 / W.R. Lypynsky East European Research Institute / T. Hornykiewicz. – Philadelphia; Horn : Verlag Ferdinand Berger&Söhne OHG, 1966-1969. – 423 s.
10. Redlich J. Schicksalsjahre Österreichs 1908–1912 / J. Redlich. – Wien, 1925. – Band I. – 325 s.
11. Urbas an Hoyos; über drei verschiedene Möglichkeiten zur Schaffung eines ukrainischen Staates. Wien, 20. August 1914. Geheim. – HHSt.A. P.A. 523 Liasse XLVII/11. Ausfertigung.
12. Bildung der ukrainischen Legion. Ereignisse in der Ukraine 1914-1922 deren Bedeutung und historische Hintergründe.-Philadelphia, Pa., U.S.A., 1966. – S. 129–144.

Рецензенти: Котляр Ю. В., д.і.н., професор;
Коваль Г. В., к.політ.н., доцент.

© Федів Ю. О., 2011

Стаття надійшла до редколегії 07.04.2011 р.